

Maciej KUDŁA

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa

*Nasza zdolność do wybiórczego włączania i wyłączania
naszych standardów moralnych...pomaga wyjaśnić,
w jaki sposób ludzie mogą być w jednej chwili
barbarzyńsko okrutni, a już w następnej współczujący.*

A. Bandura 2006

POSTAWY OSÓB DOROSŁYCH WOBEC LUDZI Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej Polskiej z roku 2003 w Polsce jest 4,3 miliona osób niepełnosprawnych. Liczba ta ciągle wzrasta, obecnie liczba osób niepełnosprawnych w Polsce stanowi grupę około 5,5 milionów ludzi. W kontekście tak dużej populacji osób z niepełnosprawnościami zasadne wydaje się zastanowienie nad tym jakie społeczeństwo, przejawia względem nich postawy. Postawa, to jedno z podstawowych pojęć w psychologii, socjologii, filozofii, pedagogice, anatomii oraz wielu innych dyscyplinach naukowych. Wśród psychologów, do dnia dzisiejszego, nie ma zgody dotyczącej jednej, precyzyjnej definicji postawy. Na przestrzeni dziesiątków lat kształtuje się pojęcie „postawy” w oparciu o trzy komponenty: emocjonalne, poznawcze i behawioralne. Dla „zobrazowania” powyższych stwierdzeń za stosowne uważam przytoczenie teoretycznych zagadnień związanych z pojęciem „postawy”. Według G. W. Allporta termin „postawa” został po raz pierwszy użyty przez filozofów Spencera i Baina, którzy przez postawę rozumieli psychiczny stan gotowości do słuchania, uczenia się czegoś, stan który jest warunkiem przyswojenia sobie prawdziwej wiedzy.¹ Pojęcie „postawa” pojawiło się w niektórych wczesnych teoriach psychologicznych. Twórcy tych teorii, jak N. Lange, T. A. Ribot, czy C. Fere, sądzili, że tak zwane przez nich postawy motoryczne stanowią podstawę procesów spostrzeżeniowych, procesów uwagi czy wybiórczej świadomości.²

O złożoności definicji „postawy” mówi nam, najpowszechniejsze źródło wiedzy jakim jest Encyklopedia PWN przedstawiająca ów pojęcie jako termin „używany na oznaczenie składników osobowości wyrażających się w skłonności do specyficznych albo stereotypowych sposobów reagowania na określone bodźce w określonych sytuacjach; przyjmowanie trwałych postaw związane z kształtowaniem się różnych ideologii, uprzedzeń i przesądów, powoduje preferowanie pewnych celów, wartości i sposobów działania w odniesieniu do poszczególnych osób, grup społecznych problemów, doktryn naukowych itp.; werbalnym wyrazem postawy są opinie; układ postawy właściwy danemu człowiekowi lub grupie wiąże się z jego przekonaniami i strukturą motywacyjną; określa jego charakter”.³ W bardziej czytelny sposób termin zdefiniował wybitny psycholog P.G. Zimbardo, który stwierdził, że postawa to: wyuczona, stosunkowo stała tendencja do pozytywnego lub negatywnego oceniania jakiegoś człowieka, pojęcia lub zdarzenia. Problemy defi-

¹ S. Mika: *Psychologia społeczna*. Warszawa 1981, s. 111

² Ibidem

³ *Encyklopedia Multimedialna PWN*. Warszawa 2000

nicyjne doprowadziły do podziału definicji postaw na trzy grupy. Stanisław Mika⁴ wyróżnił:

- definicje nawiązujące do tradycji behawiorystycznej lub psychologii uczenia się;
- definicje nawiązujące do koncepcji socjologicznej, w której zwraca się szczególnie uwagę na stosunek nosiciela postawy do jej przedmiotu.
- definicje nawiązujące do teorii poznawczych w psychologii;
- wśród tej ostatniej grupy definicji postaw znajdują się także „ (...) złożone definicje strukturalne, ujmujące trwałą i złożoną organizację komponentów: emocjonalnego, poznawczego i dążeniowo – behawioralnego”.⁵ Do zwolenników strukturalnego ujmowania terminu zalicza się wielu wybitnych polskich psychologów.

J. Reykowski określa postawę jako „ pewne głębsze mechanizmy i układy motywacyjne polegające na dążeniu do zachowania trwałego stosunku do pewnego przedmiotu, który to stosunek przejawiać się może bądź w stałych, bądź też (w różnych sytuacjach) różnych reakcjach afektywnych, poznawczych bądź behawioralnych, w zależności od tego, jak zmienia się relacja między podmiotem a przedmiotem postawy. Reakcje te nazywa się aktami ustosunkowania się do przedmiotu”. Definicja ta odbiega od stanowiska, które szczególnie w psychologii społecznej wyraźniej jest reprezentowane między innymi przez S. Nowaka, T. Mądrzyckiego czy też S. Mika. S. Nowak definiuje postawę danego człowieka wobec pewnego przedmiotu jako „ogół względnie trwałych dyspozycji do oceniania tego przedmiotu i emocjonalnego nań reagowania oraz ewentualnie towarzyszących tym emocjonalno-oceniającym dyspozycjom względnie trwałych przekonań o naturze i własnościach tego przedmiotu i względnie trwałych dyspozycji do zachowania się wobec tego przedmiotu”.⁶ Strukturalny sposób patrzenia na zjawisko postawy prezentuje także T. Mądrzycki. Postawę określa on jako „względnie stałą i zgodną organizację poznawczą, uczuciowo – motywacyjną i behawioralną podmiotu, związaną z określonym przedmiotem czy klasą przedmiotów”.⁷ W podobny sposób zdefiniował pojęcie S. Mika. Przez postawę rozumie „względnie trwałą strukturę (lub dyspozycję do pojawiania się struktury) procesów poznawczych, emocjonalnych i tendencji do zachowań, w której wyraża się określony stosunek wobec danego przedmiotu”.⁸ Autor przytoczonej powyżej definicji (rozumianej jako struktura) przedstawił nam następujące wymiary postaw:

- 1) Znak postawy – wyraża on nasz stosunek do danego przedmiotu, stosunek ten może być pozytywny, negatywny lub neutralny.
- 2) Siła postawy – określona jest we wszystkich trzech komponentach, jej wskaźnikiem może być liczba pozytywnych lub negatywnych ocen danego przedmiotu.⁹

Celem pełnego obrazu należy w tym miejscu wspomnieć o innych wymiarach postaw, do których należą między innymi:

⁴ S. Mika, op. cit.

⁵ J. Kossewska: *Uwarunkowania postaw*. Kraków 2000, s. 81

⁶ M. Marody: Warszawa 1976, s. 15

⁷ T. Mądrzycki: *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*. Warszawa 1977, s. 18

⁸ S. Mika, op. cit., s. 116

⁹ Ibidem, s. 118-120

- treść przedmiotowa: czyli różnice związane z tym co jest obiektem postawy;
- zakres postawy: dotyczy jednego lub kilku przedmiotów;
- złożoność postawy: związana jest z tym na ile rozwinięte są poszczególne komponenty postawy;
- zawartość postawy: zgodność między komponentami, pod względem znaku i siły;
- stopień powiązania: dotyczy tego na ile dana postawa jest powiązana (względnie izolowana) z inną;
- trwałość postawy.¹⁰

Przytoczone powyżej definicje postawy są trójkomponentne. W ich skład wchodzi:

- komponent emocjonalny: emocje i uczucia, jakie ludzie kojarzą z obiektem postawy, takie jak np. radość, miłość, zachwyty, szacunek oraz ich przeciwieństwa;
- komponent poznawczy: przekonania ludzi na temat właściwości obiektu postaw; oznaczający całokształt wiedzy i przekonań dotyczących obiektu np. w skład postawy religijnej może wchodzić wiedza o historii kościoła, jego społecznej roli oraz przekonania dotyczące istnienia Boga;
- komponent behawioralny: działania ludzi wobec obiektu postawy, zachowania, składające się z reakcji ekspresyjnych (mimicznych, pantomimicznych), wokalnych, słownych (w formie opinii) i działań ukierunkowanych na cel (pomoc, opieka, przeszkadzanie, unikanie).¹¹

Składniki te są ze sobą wzajemnie powiązane, przejawiają się w każdej postawie, ale w różnych proporcjach. Wyrażają postawy zarówno w odniesieniu do ludzi pełnosprawnych jak i niepełnosprawnych. Obecnie znaczna większość psychologów uważa, że postawa „to trwała ocena – pozytywna lub negatywna – ludzi, obiektów i idei”.¹² Powyższe stwierdzenie pozwala nam sądzić, iż trudno osiągnąć postawę, która cechowałaby się neutralnością danego człowieka wobec przedmiotu postawy. We współczesnej literaturze psychologicznej odnaleźć można definicje ujmujące postawę w nieco odmienny sposób. Dla zobrazowania powyższych słów chciałabym w tym miejscu przytoczyć definicję postaw autorstwa D.T. Kenricka, L. Neuberga, B. Cialdini’ego,¹³ którzy definiują postawę jako „przychylnie lub nieprzychylnie uczucia wobec konkretnych osób, obiektów, wydarzeń lub idei”, natomiast Olson¹⁴ definiuje postawy „jako oceniające reakcje na obiekt, odzwierciedlone w przekonaniach, uczuciach i intencji co do zachowania jednostki wobec niego”. Postawy te podobnie jak u Aronsona, Wilsona i Akerta mają trójkomponentną strukturę obejmującą następujące elementy: przekonania (wiedza, wyobrażenie, posiadanie), uczucia (lubienie bądź nie lubienie obiektu) oraz intencje w znaczeniu gotowości do reakcji w danej sytuacji.¹⁵ Należy również pamiętać o tym, że jak pisze H. Larkowa¹⁶ wpływ postaw ma przełożenie na przebieg i wyniki rehabilitacji osób

¹⁰ Ibidem, s. 120-121

¹¹ E. Aronson, T.D. Wilson, R.M. Akert: *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań 1997, s. 314

¹² Ibidem, s. 313

¹³ T. Kenrick, L. Neuberg, B. Cialdini: *Psychologia społeczna*. Gdańsk 2006, s. 100

¹⁴ W. Wosińska: *Psychologia życia społecznego*. Gdańsk 2004, s.138

¹⁵ por.: Ibidem, s. 139

¹⁶ H. Larkowa: *Postawy społeczne wobec osób niepełnosprawnych*. W: A. Hulek (red.): *Pedagogika rewalidacyjna*. Warszawa 1980

niepełnosprawnych. Można więc wygenerować stwierdzenie, że nasze postawy wobec ludzi z niepełnosprawnościami pośrednio oddziałują na efektywność przebiegu procesów rewalidacji, reedukacji jak również resocjalizacji.

Klasyfikacja postaw

W literaturze przedmiotu nie można znaleźć jednej klasyfikacji postaw, spowodowane jest to przede wszystkim złożoną strukturą samego pojęcia. Najbardziej przejrzystą wydaje się być klasyfikacja zaproponowana ponad 30 lat temu przez T. Mądrzyckiego w której autor za podstawę podziału przyjął poszczególne cechy postaw. Biorąc ów cechy pod uwagę klasyfikacja ta przedstawia się w sposób następujący:¹⁷

CECHY POSTAW	PODZIAŁ POSTAW
1. Znak postawy	- pozytywne - negatywne
2. Siła postawy	- silne - słabe
3. Treść przedmiotowa	- personalne - rzeczowe - niepersonalne i nierzeczowe
4. Zakres postawy	- jednostkowe - ogólne
5. Złożoność postawy	- pełne - niepełne
6. Zawartość postawy	- zintegrowanie silne - zintegrowanie słabe
7. Trwałość postawy	- trwałe - mało trwałe

S. Nowak wyróżnił trzy rodzaje postaw. Jako ich kryterium przyjął „funkcję oraz znaczenie przedmiotu postawy dla jej podmiotu”.¹⁸ Do postaw tych zaliczamy:

- postawy instrumentalne: ustosunkowujemy się pozytywnie (lub negatywnie) do przedmiotu postawy ze względu na oceniane korzyści (następstwa), wynikające z przyjętej postawy;
- postawy właściwe: ocena przedmiotu jest niezależna od jego funkcji czy konsekwencji istnienia, dokonujemy oceny przedmiotu jako takiego;
- postawy identyfikacyjne: w których następuje rozszerzenie się osobowości na przedmiot oceny, a także utożsamienie naszych potrzeb (postaw) z potrzebami (postawami) bliskich nam osób.¹⁹

W pracy J. Sztumskiego można znaleźć klasyfikację, która odnosi się głównie do problemów społecznych. Horten i Leslie²⁰ wyróżnili następujące rodzaje postaw:

- 3) Indyferentna – cechująca się głównie obojętnością wobec ważnych problemów, w tym i społecznych.
- 4) Fatalistyczna – wynikająca z przekonania o tym, że pewne zjawiska są nieuchronne. Związane jest to z wiarą w istnienie sił ponadnaturalnych i ustalonego przez nie porządku, z którego wynika, że wszystkie wydarzenia są konieczne i nieuchronne.

¹⁷ T. Mądrzycki, op. cit., s. 31-32

¹⁸ J. Kossewska, op. cit., s. 84

¹⁹ Ibidem

²⁰ J. Sztumski: *Wstęp do metod i badań społecznych*. Katowice 1995

- 5) Cyniczna – wynikająca z przekonania, że ludzie kierują się tylko własnym interesem.
  - 6) Religijna – opiera się na wierze w siły nadprzyrodzone, które mogą ustanowiony przez siebie porządek świata (także procesy społeczne), doraźnie zmieniać, karząc lub nagradzając ludzi za ich uczynki.
  - 7) Sentymentalna – wyrażająca się w pełnym żarliwości i współczucia zaangażowaniu w problemy społeczne (moralizatorzy, utopiści).
- J. Sztumski²¹ wyodrębnił ponadto trzy rodzaje postaw:
- 8) Konformistyczna – wyrażająca się w prezentowaniu stanowiska zgodnego z wolą większości.
  - 9) Oportunistyczna – przejawiająca się biernością wobec problemów społecznych, jednak z możliwością czerpania z nich wszelkich korzyści.
  - 10) Heroiczna – wyrażająca się w gotowości podejmowania problemów społecznych bez względu na związane z tym zagrożenia.

Z przytoczonych wybranych klasyfikacji „postaw” można zauważyć jak wiele aspektów oddziałuje (odgrywa rolę) w kształtowaniu się indywidualnych postaw każdego człowieka. W stosunku do osób niepełnosprawnych występują najczęściej tylko dwa rodzaje postaw: pozytywne lub negatywne. Pozytywne postawy charakteryzują:

- 11) Obiektywna i realna ocena: wpływu kalectwa na psychikę i funkcjonowanie człowieka, ograniczeń i możliwości osoby niepełnosprawnej.
- 12) Pozytywne nastawienie poznawcze: którego głównym celem jest poznanie człowieka, jego zalet, potrzeb i możliwości, a nie tylko jego inwalidztwa.
- 13) Pozytywne nastawienie społeczne: objawiające się w społecznej akceptacji, szacunku, życzliwości oraz podejmowaniu kontaktów interpersonalnych, współpracy z ludźmi niepełnosprawnymi.²²

Postawy negatywne wobec osób niepełnosprawnych zdaniem J. Granofsky'ego charakteryzują:

- 14) Uczucia litości lub nadopiekuńczości wobec niepełnosprawnych: niedocenianie, ciekawość, deprecjonowanie, przecenianie wpływu inwalidztwa na psychikę, wyolbrzymianie ograniczeń.
- 15) Negatywne nastawienie poznawcze: przesadne zajmowanie się wyglądem osoby niepełnosprawnej, zwracanie uwagi na kalectwo, przecenianie brzydoty kalectwa.
- 16) Negatywne nastawienie społeczne: powiększanie dystansu społecznego, brak akceptacji dla udziału osób niepełnosprawnych w różnych kontaktach i interakcjach społecznych, uczucie lęku i zakłopotania w obecności inwalidy.²³

Jednoznacznie wynika z tego, że większość ludzi albo akceptuje ludzi z niepełnosprawnością, albo ich odrzuca. Ta swoista ambiwalencja, dająca się zauważyć w życiu codziennym, świadczy o tym, iż społeczeństwo jest nieprzygotowane do życia z osobami niepełnosprawnymi. Przytoczne definicje „postawy” wykazują jej złożoność oraz niejednoznaczność interpretacyjną. Celowo pominę w tym referacie kwestie związane z pojęciem niepełnosprawności i ich klasyfikacją. W swojej

²¹ Ibidem

²² J. Kossewska, op. cit., s. 87

²³ Ibidem, s. 87 - 88

pracy osoby z niepełnosprawnościami definiuję za Kartą Praw Osób Niepełnosprawnych, jako: „osoby, których sprawność fizyczna, psychiczna lub umysłowa trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza lub uniemożliwia życie codzienne, naukę, pracę oraz pełnienie ról społecznych zgodnych z normami prawnymi i zwyczajowymi”. W badaniach ograniczyłem się tylko do czterech wybranych grup osób z niepełnosprawnościami. Były to osoby: z upośledzeniem umysłowym, niesłyszące i niedosłyszące, niewidome i niedowidzące oraz niepełnosprawne ruchowo.

Założenia metodologiczne pracy (doniesienie z badań)

Celem pracy było zebranie informacji dotyczącej prezentowanych przez osoby dorosłe postaw względem ludzi z niepełnosprawnościami. Główny problem badawczy zawarty został w pytaniu: *Jakie są postawy osób dorosłych wobec ludzi dotkniętych różnymi rodzajami niepełnosprawności?* Zmienną zależną w pracy: były postawy osób dorosłych względem ludzi z niepełnosprawnościami, natomiast zmienne niezależne to: płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, częstość kontaktów z osobami niepełnosprawnymi. Metodą badawczą był sondaż diagnostyczny natomiast narzędziem kwestionariusz ankiety własnego autorstwa. W badaniu wzięło udział 140 osób. Grupa została dobrana celowo pod względem zmiennej niezależnej jaką jest płeć. Badani mężczyźni i kobiety stanowili po 70 osób. Najmłodszy badany mężczyzna miał 23 lata natomiast najstarszy miał 56 lat. Najmłodsza badana kobieta miała 21 lata natomiast najstarsza 76 lat. Badane osoby charakteryzowały się różnorodnym poziomem wykształcenia (od podstawowego, poprzez zawodowe, średnie do wyższego), co pozwoliło na zróżnicowanie ich ze względu na zmienną „wykształcenie”. Bardzo duże okazało się zróżnicowanie w częstości kontaktów badanych z ludźmi niepełnosprawnymi. Głównie kontakty te mają charakter sporadyczny. Zestawienie pod względem zmiennych niezależnych z uwzględnieniem płci osób badanych przedstawiają tabele:

KOBIECY														
WIEK				WYKSZTAŁCENIE				MIEJSCE ZAMIESZKANIA			CZĘSTOŚĆ KONTAKTÓW Z NIEPEŁNOSPRAWNYMI			
do 25 róż	26 – 35 róż	36 – 49 róż	50 i więcej	W	Ś	Z	P	M	MS	W	CZĘSTO	CZASAMI	RZADKO	NIE MAM
	30	4	24	12	20	31	9	10	50	13	7	7	23	40
BADANA POPULACJA KOBIECY: 70														

Źródło: opracowanie własne

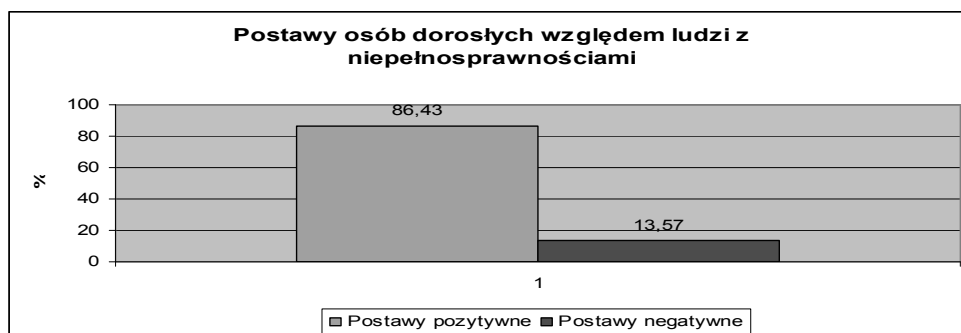
MĘŻCZYŹNI														
WIEK				WYKSZTAŁCENIE				MIEJSCE ZAMIESZKANIA			CZĘSTOŚĆ KONTAKTÓW Z NIEPEŁNOSPRAWNYMI			
do 25 róż	26 – 35 róż	36 – 49 róż	50 i więcej	W	Ś	Z	P	M	MS	W	CZĘSTO	CZASAMI	RZADKO	NIE MAM
	20	2	1	6	18	30	15	7	52	6	2	6	19	34
BADANA POPULACJA MĘŻCZYŹN: 70														

Źródło: opracowanie własne

Najchętniej akceptowani przez osoby badane byli ludzie niepełnosprawni z dysfunkcją narządu ruchu (aż, 100 deklaracji na 140 badanych). Kolejno akceptowane były osoby głuche lub niedosłyszące (21 deklaracji), niewidome lub niedowidzące (14 deklaracji). Tylko 5 badanych osób wyraziło akceptację osób z upośledzeniem umysłowym.

Wyniki badań i wnioski

Wstępne wyniki badań uzyskane za pomocą ilościowej analizy kwestionariusza ankiety dowodzą, że dorosłe osoby badane prezentują względem osób z niepełnosprawnościami dwa rodzaje postaw: postawy pozytywne i postawy negatywne, żaden respondent nie zadeklarował postawy obojętnej. Każdy z badanych mógł uzyskać maksymalnie 45 punktów, a minimalnie 9 punktów. Ogólna analiza postaw przedstawia się w sposób następujący: jeżeli chodzi o postawy pozytywne to 121 badanych je deklaruje (co daje 86,43% ogółu badanych), 19 osób zadeklarowało postawy negatywne (co daje 13,57% ogółu badanych). Zestawienie uzyskanych wyników prezentuje poniższy wykres:

Analizując wyniki badań własnych można dojść do wniosku, że osoby dorosłe prezentują postawy pozytywne względem osób z niepełnosprawnościami.

Występują istotne różnice pomiędzy postawami osób dorosłych wobec ludzi dotkniętych upośledzeniem umysłowym a niepełnosprawnością ruchową. Z badań wynika, że osoby dorosłe częściej deklarują postawy pozytywne wobec ludzi z niepełnosprawnością ruchową. Podobnie wygląda gotowość osób dorosłych do podjęcie współpracy zawodowej, pomocy i kontaktów towarzyskich z osobami niepełnosprawnymi. Wątpliwości budzi fakt, iż są to tylko deklaracje dotyczące gotowości do współpracy zawodowej, które nasuwają pytanie: czy w rzeczywistości osoby badane podjęłyby taką współpracę.

Płeć nie ma istotnego znaczenia w deklaracjach ludzi dorosłych wobec osób z niepełnosprawnościami. Na 70 biorących udział w badaniu kobiet ani jedna nie zadeklarowała postawy negatywnej lub obojętnej wobec ludzi niepełnosprawnych ruchowo, niesłyszących i niedosłyszących, niewidomych i niedowidzących. Natomiast 7 spośród wszystkich badanych kobiet wyraziło swoją negatywną postawę wobec ludzi z upośledzeniem umysłowym. W grupie 70 badanych mężczyzn 12 zadeklarowało postawy negatywne wobec osób niepełnosprawnych. Spośród tej grupy 4 mężczyzn zadeklarowało postawy negatywne wobec osób niepełnosprawnych ruchowo, 3 mężczyzn wobec osób niewidomych i niedowidzących a 5 badanych wobec ludzi z upośledzeniem umysłowym.

Odpowiedzi, które uzyskałem na podstawie przeprowadzonych badań własnych mogą świadczyć, iż osoby dorosłe akceptują we własnym środowisku ludzi dysfunkcyjnych (niepełnosprawnych). Jeżeli chodzi o grupę osób deklarujących postawy negatywne, to wydaje się, że mogą być one spowodowane przede wszystkim brakiem osobistego kontaktu z osobami niepełnosprawnymi. Brak tych kontaktów, osobistych doświadczeń z osobami niepełnosprawnymi sprawia, że osoby dorosłe kształtują wizerunek osoby z niepełnosprawnością poprzez stereotypy i obiegowe, uproszczone informacje. Wydaje się, że ogromną rolę w kształtowaniu pozytywnych postaw wobec tej grupy ludzi mogą mieć środki publicznego przekazu.

Wnioski, które wynikają ze wstępnej analizy tej pracy skłaniają mnie do dalszych i głębszych analiz statystycznych uzyskanych wyników. Badania które przeprowadziłem mają charakter eksploracyjny, uważam jednak, że powinny (mogą) stanowić przyczynek poznawczy i badawczy do dalszej pracy nad tematyką postaw osób dorosłych względem ludzi z różnego rodzajami niepełnosprawności.